

АРКТИЧНА ГЕОСТРАТЕГІЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. У сучасному світі Арктика набуває дедалі більшого значення як джерело природних ресурсів та перспективний комунікаційний простір. Для Російської Федерації Арктичний регіон відіграє винятково важливу воєнно-стратегічну та геоекономічну роль. Сучасна геостратегія Росії в Арктиці вирізняється експансіонізмом і націлена на розширення сфери її безпосереднього контролю. Влада Росії прагне використовувати інститути ООН та сучасні норми міжнародного права для розширення зони свого континентального шельфу і навіть встановлення фактичного контролю над Північним полюсом. Арктична геостратегія Росії передбачає забезпечення комунікаційного контролю над Північним морським шляхом. Для задоволення своїх геоекономічних інтересів Росія прагне і надалі розвивати в Арктиці свої транспортні комунікації та напроцувати видобуток мінерально-сировинних ресурсів. Сучасне біполярне протистояння між Росією та Заходом проявляється в подальшій мілітаризації Арктики. Росія створює в Арктичному регіоні систему військових баз, які повинні забезпечувати максимальний контроль над морським і, особливо, повітряним простором. Проведення Росією своєї арктичної геостратегії потребує дуже великих витрат, тому в найближчій перспективі економічні труднощі Росії можуть призвести

¹ Кандидат географічних наук, докторант, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

до проблем із реалізацією багатьох її військових та гео економічних проектів.

Ключові слова: геостратегія, експансіонізм, комунікаційний контроль, гео економічний проект, Північний морський шлях.

Abstract. *The Arctic acquires a growing value as a source of natural resources and perspective communication space in contemporary world. The Arctic region plays for the Russian Federation an exceptional strategic, military and geoeconomic role. Modern geostrategy of Russia in the Arctic is distinguished by expansionism and is aimed at increasing of its direct control sphere. Government of Russia pursues use of the UNO's institutes and modern norms of international law for expansion of its zone of the continental shelf and even establishment of actual control above the North Pole. Russia's geostrategy envisages provision of communication control over the Northern Sea Route. For satisfaction of its geoeconomic interests Russia aims at developing in the Arctic in future the transport communications and increasing extraction of raw mineral resources. Contemporary bipolar opposition between Russia and the West reveals in further militarization of the Arctic. Russia creates system of military bases in the Arctic region that must provide its maximum control over sea, especially airspace. Realization by Russia of its arctic geostrategy needs very large expenditures, because of it in the nearest future the economic difficulties of Russia can cause problems in realization of its many military and geoeconomic projects.*

Key words: *geostrategy, expansionism, communication control, geoeconomic project, Northern Sea Route.*

Аннотація. *В современном мире Арктика приобретает все большее значение как источник природных ресурсов и перспективное коммуникационное пространство. Для Российской Федерации Арктический регион играет исключительно важную военно-*

стратегическую и геоэкономическую роль. Современная геостратегия России в Арктике отличается экспансионизмом и нацелена на расширение сферы своего непосредственного контроля. Власти России стремятся использовать институты ООН и современные нормы международного права для расширения зоны своего континентального шельфа и даже установления фактического контроля над Северным полюсом. Арктическая геостратегия России предусматривает обеспечение коммуникационного контроля над Северным морским путем. Для удовлетворения своих геоэкономических интересов Россия стремится и в дальнейшем развивать в Арктике свои транспортные коммуникации и наращивать добычу минерально-сырьевых ресурсов. Современное биполярное противостояние между Россией и Западом проявляется в дальнейшей милитаризации Арктики. Россия создает в Арктическом регионе систему военных баз, которые должны обеспечивать максимальный контроль над морским и, особенно, воздушным пространством. Проведение Россией своей арктической геостратегии требует очень больших затрат, поэтому в ближайшей перспективе экономические трудности России могут привести к проблемам с реализацией многих ее военных и геоэкономических проектов.

Ключевые слова: *геостратегия, экспансионизм, коммуникационный контроль, геоэкономический проект, Северный морской путь.*

Роль Арктичного регіону у світовій економіці на перспективу має посилюватися насамперед завдяки його мінерально-сировинним ресурсам, оскільки тут зосереджено близько 13% потенційних нерозвіданих світових запасів нафти, 30% природного газу, 20% газового конденсату, великі поклади кам'яного вугілля, залізних, марганцевих, мідних, свинцевих, нікелевих, цинкових руд та інших корисних копалин. Через запровадження новітніх технологій видобуток мінеральної

сировини в Арктиці сягатиме все більших обсягів. У зв'язку з потеплінням клімату значні площі акваторії Північного Льодовитого океану на дедалі триваліший період звільняються від крижаного покриву і стають придатними для судноплавства. За цих умов посилюється конкуренція циркумполярних держав за розподіл зон континентального шельфу. При цьому численні неарктичні країни вважають, що центральна частина Арктичного басейну є «спільною спадщиною людства», тому її освоєння має бути взаємовигідним для всіх зацікавлених країн світу і відбуватися на основі норм міжнародного права, передусім Конвенції ООН з морського права 1982 року (UNCLOS).

Арктичний регіон відіграє вельми важливу роль у стратегічних планах Російської Федерації, особливо з погляду його унікального воєнно-політичного та економічного значення. За умов сучасного протистояння із Заходом російська влада докладает чимало зусиль для посилення свого військового потенціалу в регіоні. Спостерігається також прагнення Росії розширити зону свого впливу в Арктичному басейні та забезпечити зростаючі геоекономічні інтереси, пов'язані з використанням природно-ресурсного потенціалу, а також розвитком транспортних комунікацій, насамперед Північного морського шляху.

Актуалізація арктичної проблематики призвела до розширення кола відповідних досліджень у багатьох країнах світу. У вітчизняній науці можна відзначити низку досліджень, присвячених переважно міжнародно-правовій ситуації в Арктиці, а також економічним та екологічним проблемам. Натомість геополітична ситуація в Арктичному регіоні та геостратегія окремих держав у ньому майже не представлені в працях українських авторів. Принагідно зазначимо, що загадане вище сучасне геополітичне протистояння між Заходом та Росією в Арктиці зумовлене, зокрема, і «українським питанням».

Мета статті полягає у виявленні сутності сучасної геостратегії Російської Федерації в Арктичному регіоні, її основних складових та

засобів реалізації, а також визначенні головних проблем та перспектив здійснення російської арктичної геостратегії.

Геостратегія може бути визначена як сукупність головних цілей, завдань, напрямів, принципів та засобів реалізації геопросторової політики певного актора у світі в цілому, окремих регіонах та щодо певних країн. Йдеться передусім про геостратегію держав світу. Зрозуміло, що назва «геостратегія» в офіційних документах певної держави не фігурує, і геостратегічні цілі, завдання та напрями безпосередньо не артикулюються, оскільки зовнішня політика традиційно ґрунтується на лицемірстві. Хоча зазвичай основні складові геостратегії офіційно і не декларуються, вони втілюються в життя як програми, плани, доктрини, концепції тощо. Зрозуміло, що геостратегія певного актора, насамперед держави, повинна забезпечуватися відповідними ресурсами та сценаріями [16, с. 22].

У сучасній Росії, як і в багатьох пострадянських країнах, була сформована система влади, котра може бути кваліфікована як «клікократія» [9]. Особливістю правлячої в Росії кліки є її утворення в результаті зрощування верхівки «силовиків» (насамперед ФСБ) з частиною олігархічної еліти. Правляче угруповання встановило свою владу над усіма основними державними інститутами Росії, а також над її стратегічними галузями економіки та культурно-інформаційним простором. Контроль правлячої верхівки був закріплений над такими найбільшими монополіями, як «Газпром», «Роснефть», «РЖД» та ін., держава перетворилася на домінуючого геоекономічного актора. Верховний «центр ухвалення рішень» (Кремль) та пов'язане з ним олігархічне угруповання («Кремлівський пул»), імовірно, прагнуть забезпечити своє домінування в Росії й реалізувати геоекономічні інтереси передусім у пострадянському просторі, а також в інших регіонах світу. Отже, сучасна геостратегія Росії має за головну мету забезпечення геоекономічного домінування.

На нашу думку, російська геостратегія, котра неофіційно розробляється в інтересах правлячої еліти, побудована на неоімперських

засадах. До її вироблення безпосередньо причетні такі впливові структури, як Російська рада з міжнародних справ, Рада із зовнішньої та оборонної політики, Російський інститут стратегічних досліджень, недержавна Академія геополітичних проблем та інші установи. На світовому рівні геостратегія сучасної РФ ґрунтується на концептуальних засадах багатополярності. Як один із «полюсів» світу, Росія претендує на максимальне забезпечення своїх інтересів у традиційному для неї (з часів Російської імперії та СРСР) геопросторі – Арктиці.

На відміну від 1990-х років, коли Арктичному регіону приділялося порівняно небагато уваги, нинішня влада Росії наполегливо пропагує величезне перспективне значення Арктики для економіки та оборони держави. Через твори кіномистецтва, художню літературу, ЗМІ серед широких верств суспільства укорінюється усвідомлення історичної приналежності до Росії великої частини Арктики, включно із районом Північного полюсу. За нинішньої ситуації влада РФ свідомо спрямовує увагу російського суспільства на потенційні вигоди освоєння Арктики. За окремими оцінками, справжні цілі арктичної політики Росії носять символічний характер, і взагалі вона є спробою зміцнити патріотизм усередині країни і створити імідж великої держави за кордоном, кинути виклик світовим гравцям [6]. Проте не слід скидати з рахунків ще й прагматичні інтереси Кремля та пов'язаних з ним олігархічних угруповань. Освоєння Арктики покликане принести чергові багатомільярдні прибутки правлячій еліті Росії. Саме в цьому вбачається головний чинник прагнення Кремля «закріпити» за Росією стратегічні позиції в Арктичному регіоні.

У принципі можна погодитися з думкою, що нині триває так званий «Великий перерозподіл Арктики» [5, с. 74] – боротьба за простір, комунікації та ресурси між арктичними країнами. На сучасному етапі «боротьба за Арктику» між циркумполярними країнами – США, Росією, Канадою, Норвегією та Данією (завдяки Гренландії), ведеться переважно в

площині дипломатичних ігор та політичних дискусій. Наочним прикладом є конкуруючі претензії окремих арктичних держав щодо розширення своїх зон континентального шельфу в Північному Льодовитому океані. У геополітичних та гео економічних суперечках арктичні «гравці» намагаються використовувати на свою користь норми міжнародного права, зокрема UNCLOS.

Крім циркумполярних країн, до змагання за арктичні ресурси втягуються й інші країни світу. Так, до освоєння Арктики виявляють зацікавленість численні європейські країни, навіть досить віддалені від неї: Франція, Німеччина, Італія, Польща та ін. Серед країн світу мають наміри долучитися до різноманітних арктичних програм Японія, Південна Корея, Австралія та ін. Особливо неоднозначно для Росії виглядають арктичні плани її партнерів по BRICS – Індії та, особливо, Китаю. Інтернаціоналізація Арктичного регіону відповідає інтересам передусім зовнішніх акторів. Вони, передусім азійські країни, володіють величезними ресурсами для реалізації масштабних гео економічних проектів освоєння Арктики, хоча поки що віддають перевагу організації наукових досліджень.

Починаючи з 20-х рр. ХХ ст., сформувався секторальний розподіл Арктики між п'ятьма циркумполярними державами. Він не дістав загальносвітового визнання і легітимного міжнародно-правового закріплення, зокрема не був відображений в UNCLOS. Коли в 1997 р. РФ ратифікувала UNCLOS, перед нею постала низка проблем, пов'язаних з міжнародно-правовим забезпеченням своїх геополітичних позицій в Арктиці. Росія оголосила своїми внутрішніми морськими водами («історичними затоками») прилеглі до неї акваторії окраїнних морів Північного Льодовитого океану. Як і Данія та Канада, РФ прагне до розширення зовнішніх меж підконтрольного їй континентального шельфу. Відповідна заявка Росії від 2001 р. була відхилена Комісією ООН з кордонів континентального шельфу (CLCS).

Для обґрунтування своїх претензій у наступні роки Росія провела масштабні геологічні дослідження дна Північного Льодовитого океану. У 2007 р. російська наукова експедиція навіть символічно встановила на Північному полюсі (на дні) прапор РФ, що викликало негативну реакцію інших арктичних країн. У серпні 2015 р. РФ подала до CLCS чергову заявку щодо збільшення на майже 1,2 млн км² площі свого континентального шельфу на підставі того, що океанічне дно в районі хребта Ломоносова, підняття Менделєєва-Альфа, улоговини Підводників, а також частково хребта Гаккеля є природним продовженням континентальних тектонічних структур Євразії, зокрема Сибірської платформи. Тобто Росія прагне довести, що ці структури океанічного дна є підводним продовженням її суходолу. Згодом у лютому 2016 р. вона надала до своєї заявки ще й додаткові матеріали. Прагнення Росії отримати легітимний контроль над центральною частиною Арктики, разом з Північним полюсом, вступають у протиріччя з претензіями інших арктичних держав, особливо Канади та Данії. Опрацювання російської заявки CLCS розпочала в червні 2016 року, а як показує практика, конкурентні заявки країн-претендентів можуть розглядати протягом багатьох років.

У 2014 р. сухопутні території Арктичної зони Російської Федерації (АЗРФ) були визначені відповідним Указом Президента РФ, зокрема землі та острови, розташовані в Північному Льодовитому океані, вказані в Постанові Президії ЦВК СРСР від 15 квітня 1926 та інших актах СРСР [14]. Існує вірогідність відкриття в Арктиці нових островів, переважно дрібних. Навіть такі нові ділянки суходолу надаватимуть Росії легітимну можливість збільшувати акваторії територіального моря та виняткової економічної зони, а також підконтрольну зону континентального шельфу.

Поряд із зазначеними вище спробами міжнародно-правової легітимізації своїх територіальних претензій, Росія навіть спроможна, на думку окремих експертів, відновити свій повний контроль над Арктичним

сектором. А такі дії фактично означатимуть денонсацію нею UNCLOS, що може на практиці призвести до негативних наслідків, зокрема обмеження прав Росії та її бізнесу у Світовому океані [5, с. 78].

Згідно з Морською доктриною РФ, затвердженою В. Путіним 26 липня 2015 р., передбачено «зміцнення лідируючих позицій Російської Федерації у вивченні та освоєнні морських просторів Арктики» [7]. На практиці задеклароване лідерство в економічних, наукових, екологічних та інших напрямках освоєння Арктичного басейну поєднується із численними заходами, спрямованими на встановлення фактичного контролю Росії над великою частиною Арктичного макрорегіону. У цілому сучасна арктична геостратегія Росії може бути кваліфікована як експансіоністська. Доцільно розглянути військово-стратегічний та геоекономічний напрями російської експансії в Арктиці.

Для Радянського Союзу Арктика мала унікальне військово-стратегічне значення. У період «холодної війни» в Арктичному секторі СРСР був розміщений потужний військовий потенціал: Північний військово-морський флот, численні бази військово-повітряних сил і ракетних військ стратегічного призначення. На теренах Арктики знаходилося навіть ядерне озброєння, здійснювалися його випробування. Але після розпаду СРСР його правонаступниця РФ суттєво зменшила свою військову присутність в Арктичному регіоні.

Ескалація військової присутності Росії в Арктиці (мілітаризація) розпочалася ще задовго до «української кризи», приблизно з 2008 р., коли стрімко зросло фінансування програм, націлених на збільшення та якісне оновлення військово-технічного потенціалу. Передбачалося створення в Арктичній зоні угруповання військ, «спроможних забезпечити воєнну безпеку за різних умов воєнно-політичної обстановки» [8]. У 2013 р. були визначені стратегічні завдання «нейтралізації зовнішніх та внутрішніх воєнних небезпек та воєнних загроз у мирний час, забезпечення стратегічного стримування» [12].

З 2014 р. розпочалося новітнє геополітичне протистояння між Заходом та Росією, пусковим механізмом якого послугувала анексія останньою Криму та підтримка нею сепаратизму на Донбасі. Тоді російський генерал-полковник Л. Г. Івашов заявив про народження на арктичній Півночі воєнної напруги глобального масштабу, причому головним супротивником Росії в Арктиці було визначено США [3, с. 17]. Проте, на нашу думку, варто погодитися з оцінкою, що «воєнно-політична обстановка в Арктиці не є небезпечною для Росії» [15, с. 96].

Воєнною доктриною РФ від 26 грудня 2014 р. офіційно проголошувалася стратегічна мета – «забезпечення національних інтересів Російської Федерації в Арктиці» [1], а серед основних зовнішніх небезпек виділялося передусім нарощування силового потенціалу НАТО та наближення військової інфраструктури країн-членів НАТО до кордонів РФ [1]. У цілому військовий потенціал Росії в Арктичному регіоні донедавна не вирізнявся великою потужністю і, за винятком крайнього Заходу, був розосереджений на дуже великій території. Але протягом 2014-2016 рр. російська сторона стрімко активізувала розбудову своїх військових структур в Арктиці. Відновлюються та модернізуються старі (ще радянські) бази, а також будуються нові військові об'єкти. По суті створюється сучасна система ППО Росії в Арктиці, оснащена сучасними високотехнологічними засобами спостереження та ракетними комплексами. Влітку 2016 р. Міноборони Росії заявило про плани побудувати та реконструювати в Арктиці ще десять військових аеродромів.

У Морській доктрині РФ відзначено вирішальну роль Північного флоту «для оборони країни з морських та океанських напрямків», передбачено «розвиток сил (військ), а також системи базування Північного флоту, забезпечення нарощування їхніх кількісно-якісних параметрів» [7]. Цей флот і так є найпотужнішим з чотирьох флотів РФ, а до 2020 р. його мають поповнити ще близько двох десятків суден різних класів. Також

намічено поліпшення навігаційно-гідрографічного та іншого інфраструктурного забезпечення. Кораблі Північного флоту здійснюють регулярні походи в Арктичному регіоні, зокрема по трасі Північного морського шляху, гарантуючи його надійний захист.

Попри тяжкі кліматичні умови Арктики, на її теренах розміщуються нові контингенти ще й сухопутних військ Росії. Для ефективного інтегрованого управління всіма морськими, повітряними та сухопутними збройними силами РФ в Арктичному регіоні створено окреме стратегічне командування «Північ». Таким чином, вже до 2018 р. передбачено сформуванню повноцінне, здатне до ведення сучасних воєнних дій угруповання збройних сил РФ в Арктиці.

Західні арктичні країни втілюють в життя власні арктичні стратегії, між ними наявні територіальні суперечки. Проте експансіоністська арктична геостратегія Росії була небезпідставно кваліфікована як спільна загроза безпеці та процвітання в Арктиці та Північній Європі, зокрема і для національної безпеки США [17]. Мілітаризація Росією Арктики в оновленій у 2015 р. Стратегії Європейського командування Збройних сил США (EUCOM) визначена серед головних загроз для США та їхніх європейських союзників, а серед головних пріоритетів Стратегії названо «стримування російської агресії» [18]. Актуалізація загроз з боку Росії зміцнила солідарність країн НАТО, спонукала решту арктичних держав до нарощування в регіоні систем озброєнь для захисту власної воєнно-політичної безпеки. Показово, що останнім часом активізувалася співпраця у військовій сфері між НАТО та Швецією й Фінляндією. Отже, саме геостратегія РФ виступила головним чинником розгортання сучасного процесу мілітаризації Арктики.

Для реалізації своїх цілей Росія прагне використовувати інститути міжнародної співпраці, особливо Арктичної ради. Хоча серед її країн-членів Росія опинилася сама проти опонентів – західних держав, співробітництво в рамках організації триває. За твердженням Д. Рогозіна (з

посиланням на МЗС РФ) жоден з 80 проектів у рамках Арктичної ради не був згорнутий [13]. Арктична геостратегія Росії, вочевидь, передбачає різноманітні дипломатичні маневри, застосування засобів неформальної політики, націлених на роздмухування наявних протиріч між західними країнами, зокрема між США та Канадою.

Геоелекономічні напрями російської геостратегії в Арктиці зумовлені передусім природно-ресурсним потенціалом регіону. На період 2016-2020 рр. було передбачено перетворити Арктичну зону РФ на її «провідну стратегічну ресурсну базу» [8]. Російська влада прагне до максимального забезпечення не лише сьогоденних, а й майбутніх вигод. Попри зниження цін на нафту у 2014-2015 рр. та інші проблеми, Росія продовжує реалізовувати цілу низку геоелекономічних проектів у регіоні. Так, 25 травня 2016 р. було введено в експлуатацію унікальний нафтовий термінал «Ворота Арктики», у будівництво якого було інвестовано 186 млрд руб. Серед довгострокових завдань Росії в Арктиці визначено будівництво на шельфі Баренцового, Печорського і Карського морів газопроводів, які мають з'єднувати видобувні комплекси з узбережжям та єдиною газотранспортною системою країни [7]. (Примітка: Печорським морем називають південно-східну частину Баренцового моря між островами Колгуєв та Вайгач). Крім видобутку, переробки а транспортування природних ресурсів, у регіоні заплановано також розвиток інших галузей господарства. У жовтні 2016 р. Д. Рогозін оголосив про плани російського уряду реалізувати в Арктиці до 2030 року близько 150 проектів на загальну суму 5 трлн руб., більша частина яких (близько 4 трлн руб.) має надійти з позабюджетних джерел [13].

Для досягнення своїх геоелекономічних (та геополітичних) цілей в Арктичному регіоні російська влада розвиває мережу транспортних комунікацій. Надзвичайно важлива роль в арктичній геостратегії Росії відводиться забезпеченню повноцінної експлуатації Північного морського шляху (ПМШ), відзначається його зростаюче значення для сталого

розвитку та безпеки РФ [7], він має стати стрижнем «розвитку єдиної Арктичної транспортної системи РФ» [12]. Для планомірного розвитку ПМШ висувається проект створення «єдиної системи державно-приватного управління транспортною артерією» [11, с. 103]. Розробляються численні нові стратегічні плани, зокрема йдеться про комплексну стратегію розвитку ПМШ і відповідну держпрограму [11, с. 110]. На базі ПМШ пропонується реалізувати ще масштабніший проект створення Національної арктичної транспортної лінії «Мурманськ – Петропавловськ-Камчатський» з відповідною системою опорних портів та інфраструктурою [10, с. 33].

Можна констатувати, що стратегічна мета Росії – максимально швидко «застовпити» арктичний геопростір шляхом створення мережі своїх опорних військових та економічних баз. Для здобуття переваг у справі випереджувального освоєння Арктики Росія застосовує свій криголамний флот, що є найбільшим у світі і налічує 38 суден, з яких 7 атомних. Заплановано будівництво ще 28 суден криголаманного типу для забезпечення арктичного судноплавства, зокрема найближчими роками буде спущено на воду три атомні криголами «Урал», «Сибір» та «Арктика». Підкреслимо, що володіння найбільшим у світі криголамним флотом надає РФ потужні важелі для реалізації геостратегічних завдань, як військових, так і економічних.

Державне управління розвитком величезної та важкодоступної Російської Арктики пов'язано із численними проблемами. Усього щодо регіону діє близько півтисячі нормативно-правових документів РФ, що не сприяє ефективності стратегічного планування та управління. Нині завершується підготовка окремого закону «Про розвиток Арктичної зони Російської Федерації». Донедавна за окремі аспекти управління АЗРФ відповідало близько 20 міністерств. Для оптимізації управління АЗРФ у 2015 р. було створено Державну комісію з питань розвитку Арктики, головою якої було призначено заступника Голови Уряду РФ Д. Рогозіна.

У березні 2016 р. Держкомісією був запропонований новий механізм регіонального розвитку Арктики на основі розбудови восьми «опорних зон»: Кольської, Архангельської, Ненецької, Воркутинської, Ямало-Ненецької, Таймиро-Туруханської, Північно-Якутської та Чукотської. Поки що ефективність діяльності Держкомісії оцінюється як невисока, хоча її голова оголошує досить амбітні плани [13].

Попри позірну комплексність арктичної геостратегії Росії, досягнення її цілей зіштовхується з численними проблемами, насамперед економічними. Суттєве зниження цін на нафту в останні роки вже завдало Росії багатомільярдних збитків, і її власні можливості реалізувати грандіозні військові та геоекономічні проекти суттєво зменшилися. За оцінками російських експертів, починаючи з 2016 р., зростатиме дефіцит фінансових засобів, потрібних для розбудови військової інфраструктури в Арктиці, причому до 2020 р. дефіцит сягне понад 50 млрд руб., а загальний обсяг недостатніх фондів у цінах 2015 р. становитиме близько 150 млрд руб [4, с. 14]. А ще російські владі потрібні насправді астрономічні кошти на новітні ракетні комплекси, літаки, кораблі та інші види озброєнь в Арктичному регіоні.

Зниження світових цін на нафту також поставило перед Росією проблему рентабельності видобутку вуглеводнів на нових родовищах в екстремальних умовах Арктики. Для забезпечення сучасних досліджень та видобутку нафти та газу в Арктиці Росія не володіє власним достатньо потужним науково-технологічним потенціалом [2, с. 13]. Наприклад, їй конче потрібні платформи для глибоководного буріння на шельфі. У зв'язку із дією санкцій, з арктичних геоекономічних проектів Росії, попри збитки для себе, вийшли світові гіганти в галузі видобутку вуглеводневої сировини, спочатку «Royal Dutch Shell», а згодом «Exxon Mobil», «Chevron» та «BP». Росія втратила доступ до фінансових ресурсів, високих технологій та ноу-хау цих потужних західних ТНК. Практична реалізація Росією багатьох проектів, пов'язаних з видобутком

вуглеводневої сировини, може бути досягнута лише через десятиліття за умов застосування передових наукових технологій, а фінансові витрати оцінюються російськими експертами в десятки трлн руб. [2, с. 18].

Російська влада нині не має у своєму розпорядженні достатньо великих фінансових ресурсів та сучасних технологій, необхідних для розвитку в Арктичному регіоні переробних галузей промисловості. Реалізація численних комунікаційних проектів, особливо інфраструктурного забезпечення ПМШ, у найближчому майбутньому також може загальмуватися.

Проблемні питання постають щодо міжнародно-правових аспектів експлуатації ПМШ. РФ, зрозуміло, кваліфікує його як власну транспортну комунікацію. Натомість низка інших країн (зокрема, США) вважає, що транспортна комунікація світового рівня не повинна залишатися «монополією» однієї країни, і пропонує запровадження міжнародного режиму. У такому разі управління ПМШ може бути покладено на «трансарктичний консорціум», котрий розроблятиме та втілюватиме експлуатаційні правила і тарифи за послуги. Такий підхід аж ніяк не влаштовує владу РФ, для якої повний контроль над ПМШ є геополітичним імперативом.

Сучасна мілітаризація Арктичного регіону дорого коштує як РФ, так і західним країнам. Проте, враховуючи сучасні економічні труднощі Росії, гонитва озброєнь для останньої має виявитися особливо виснажливою. Крім того, слід враховувати, що влада РФ реалізовує ще цілу низку дуже витратних військово-стратегічних проектів в інших регіонах, зокрема в анексованому Криму.

Перспективи реалізації Росією своєї арктичної геостратегії виглядають досить проблематично. Для досягнення всіх поставлених амбітних цілей їй, зрозуміло, не вистачатиме власних ресурсів. Проте Росія може зосередитися на реалізації саме пріоритетних проектів (чи вельми рентабельних, чи дуже престижних). Крім того, припускаємо, що правляча

верхівка Росії прагне передусім забезпечити власні інтереси в Арктиці (ототожнюючи їх із національними) і продовжуватиме втілювати в життя геостратегію заради зміцнення своєї влади та отримання прибутків.

За умов дії західних санкцій, у Росії є потенційна можливість використати для освоєння Арктики фінансові ресурси країн Азії, передусім Китаю. Оцінки, згідно з якими Китай має змогу докорінним чином змінити ситуацію в Арктиці [15, с. 96], виглядають дещо перебільшеними, проте необхідно зважити на активізацію китайської геоекономічної стратегії в регіоні. У результаті Росія може навіть отримати небажані для себе наслідки у вигляді зростання залежності від Китаю і послаблення свого стратегічного контролю над арктичними територіями.

Нинішнє протистояння із Заходом завдає РФ чималих збитків. За цих умов її влада, вочевидь, прагне використовувати наявні суперечності між західними арктичними державами (США та Канадою, США та країнами Європи) з метою розколювання їхнього єдиного фронту. Слід припустити, що новітня геостратегія Росії у світі в цілому та, зокрема, в Арктичному регіоні передбачає досягнення геополітичних компромісів з окремими західними державами на вигідних для неї умовах.

Висновки. Нинішня влада РФ реалізовує в Арктичному басейні експансіоністську геостратегію, намагаючись максимально розширити сферу свого впливу. Вона претендує на збільшення зони континентального шельфу і навіть встановлення контролю над районом Північного полюсу. Геостратегія Росії також передбачає забезпечення комунікаційного контролю в Арктиці, насамперед над Північним морським шляхом, а також реалізацію численних геоекономічних проектів. Задля максимального контролю над Арктичним басейном РФ нарощує свій військовий потенціал, розширює мережу військових баз. За умов дії західних санкцій, Росія в найближчій перспективі матиме значні проблеми з фінансовим та науково-технологічним забезпеченням своїх численних військових та геоекономічних проектів в Арктичному регіоні. Для реалізації своєї

арктичної геостратегії Росія зацікавлена в досягненні геополітичних компромісів з окремими західними державами, послаблюючи їхню єдність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Военная доктрина Российской Федерации. 26 декабря 2014 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://news.kremlin.ru/media/events/files/41d527556bec8deb3530.pdf>
2. Жильцов С. С. Политика России в Арктике: современный этап / С. С. Жильцов, И. С. Зонн // Вестник РУДН. Сер. Политология. – 2015. – № 2. – С. 7–22.
3. Ивашов Л. Г. Геополитические перспективы развития Арктики / Л. Г. Ивашов // Геополитика и безопасность. – 2014. – № 2 (26). – С. 16–21.
4. Козин М. Россия в Арктической зоне: стратегия, риски, военная безопасность / М. Козин, А. Губченко // Новый оборонный заказ. – 2016. – № 5. – С. 10–15.
5. Лукин Ю. Ф. Арктические мегатренды в изменяющемся мире / Ю. Ф. Лукин // Вестн. СПбГУ. Сер. 6. Политология. Международные отношения. – 2016. – Вып. 2. – С. 72–80.
6. Медведев С. Планы Кремля в Арктике: от амбиций к разочарованию / С. Медведев // ПОНАРС Евразия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/Perm430_rus_Medvedev_June2016.pdf
7. Морская доктрина Российской Федерации. 26 июля 2015 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/uAFi5nvux2twaqjftS5yrIZUVTJan77L.pdf>

8. Основы государственной политики России в Арктике на период до 2020 года и дальнейшую перспективу. 18 сентября 2008 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.scrf.gov.ru/documents/98.html>
9. Патрушев С. В. Кликократический порядок как институциональная ловушка российской модернизации / С. В. Патрушев // Полис. – 2011. – № 6. – С. 120–133.
10. Пегин Н. А. Национальная арктическая транспортная линия: проблемы и перспективы / Н. А. Пегин // Арктика и Север. – 2016. – № 23. – С. 32–40.
11. Плисецкий Е. Е. Приоритеты развития Северного морского пути в стратегическом управлении и планировании / Е. Е. Плисецкий // Арктика и Север. – 2016. – № 22. – С. 101–111.
12. Стратегия развития Арктической зоны Российской Федерации и обеспечения национальной безопасности до 2020 года. 20 февраля 2013 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://government.ru/media/files/2RpSA3sctElhAGn4RN9dHrtzk0A3wZm8.pdf>
13. Текст выступления Дмитрия Рогозина. Конференция «Международное сотрудничество в Арктике: новые вызовы и векторы развития». 13 октября 2016 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=8231#rogozin
14. Указ Президента Российской Федерации от 2 мая 2014 г. N 296 «О сухопутных территориях Арктической зоны Российской Федерации» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://kremlin.ru/acts/bank/38377>.
15. Храмчихин А. А. Значение Арктики для национальной безопасности России, Китай может стать арктической державой / А. А. Храмчихин // Арктика и Север. – 2015. – № 21. – С. 88–97.
16. Цымбурский В. Л. Геополитика как мировидение и род занятий / В. Л. Цымбурский // Полис. – 1999. – № 4. – С. 7–28.

17. McCain J. The Real Arctic Threat / J. McCain // The Wall Street Journal. – 2015, Sept. 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.wsj.com/articles/the-real-arctic-threat-1441149448>.
18. USEUCOM Theater Strategy, October 2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.eucom.mil/media-library/documents/2016>